

# Traditionell slöjd eller industribetonat arbete i vården av psykiskt efterblivna

Av dr *Pierce Butler*, Norrköping

I en rapport rörande ett besök i Norrköping hösten 1964 rekommenderade överinspektören för vården av psykiskt efterblivna, att man borde aktivera klientelet's sysselsättning i riktning mot arbetsvård. Skyddade verkstäder borde planeras med placering fristående från Skarphagshemmet, den nya vårdanstalten för psykiskt efterblivna.

För att tillmötesgå detta önskemål har man, för att få bättre kännedom om den nuvarande omfattningen och arten av sysselsättningsbehandling, arbetsterapi och arbetsvården, först studerat frågan i Norrköping.

Under min socialläkartid gjorde jag en undersökning om antalet handikappade bland industriarbetarna och deras möjlighet att klara sig. Bland andra fann jag debila som i många år hade försörjt sig genom arbete, somliga på mycket ansvarsfulla arbetsplatser, bland annat som spinnare. Arbetsledningen ansåg att dessa alltid borde vara A-människor. Ur social synpunkt var de länge fullt kapabla. Det fanns arbetare av denna typ som klarat sig utmärkt i mer än 20 år.

Bland socialvårdsklientelet förekom då och då patienter av dessa intelligens kategorier, som råkat ut för komplikationer efter att i många år klarat sitt arbete utmärkt. Det kunde vara ogifta kvinnor som blivit gravida. Det blev för stor börda att klara. I andra fall rörde det sig om klimakteriska besvär eller ledgångsreumatism m. m., som lade grunden till en neurotisering med nedsatt arbetsförmåga. I dessa fall var det åtminstone med dåvarande rehabiliteringsresurser praktiskt taget omöjligt att hjälpa dem ut

igen på den öppna arbetsmarknaden, även om det akuta stadiet var övervunnet. Socialt betingade traumata har den subkapable mycket svårt att övervinna, likaså medicinska även om de är lätta.

För två år sedan gjordes en efterundersökning om hur det gått för 32 fd elever vid särskolan i Norrköping. Det gällde personer födda 1935—1939.

*18 av dessa d. v. s. mer än halva antalet arbetade och försörjde sig själva.* Till dessa har även räknats hemmafruar med god social anpassning kapabla att på ett tillfredsställande sätt sköta sitt hem utan att ligga samhället till last och där maken eller fästmannen försörjde familjen.

| Yrken             | Män | Kvinnor | Summa | IQ     |
|-------------------|-----|---------|-------|--------|
| Textilindustri    | 1   | 4       | 5     | 48—49  |
| Städare:          |     |         |       |        |
| „ industri        | 1   |         |       | 73     |
| „ kontor          |     | 1       |       | 55     |
| „ trappor         |     | 1       | 3     | 63     |
| Lagerarbetare     | 1   |         | 1     | 54     |
| Transportarbetare | 1   |         | 1     | 59     |
| Telegrafexpeditör | 1   |         | 1     | 47—64  |
| Hemhjälp          |     | 1       | 1     | 80     |
| Hemmafru          |     | 5       | 5     | 50—100 |
| Okänt yrke        | 1   |         | 1     |        |
|                   | 6   | 12      | 18    |        |

Inom textilarbete fanns så kvalificerade som spinnerskor. Utöver ovanstående yrken har i kortare eller längre perioder förekommit tidningsutbärare, köksbiträde på hotell, glasplockerska, kallskänka, radioarbetare, sjöman, brevbärarbiträde, skrivbiträde, extra korrekturläsare. Bland

de tre sistnämnda fanns den blivande telegraf-expeditören, som också tog studenten. Denne tycks ha undergått en anmärkningsvärd mögnadsprocess. Han anser ej själv att han var felplacerad under särskoletiden. Tiderna för anställning har växlat mellan två och åtta år.

I gruppen av självförsörjande har endast en kvinna varit föremål för *arbetsträning* i Norrköping. Det var dock ej detta, som resulterat i hennes senare arbetsplacering. Hon fick arbete som hemhjälp i ett lanthem. Hennes sociala anpassning ansågs ha varit mindre tillfredsställande.

Av de övriga här redovisade särskoleeleverna har en avlidit, en flyttat till utlandet. De andra vårdas på anstalter eller i hemmen.

Redan under särskoletiden förekommer likasom i andra skolor praktiskt arbete. I en *snickarsal* lär eleverna träslöjd.

Exempel på tillverkade saker:

|                                  |       |       |
|----------------------------------|-------|-------|
| 1 brudkista tillverkad av        | L. S. | IQ 71 |
| 1 byrå                    "    " | B. J. | " 66  |
| 1 taburett               "    "  | K. T. | " 67  |
| 1 tevagn                 "    "  | L. N. | " 62  |
| 1 radiobord                      |       |       |
| (bra arbete)   "    "            | B. L. | " 58  |

I *systugan* tillverkas grytlappar, halsdukar, nallböcker. Man får lära korsstygn, kedjestygn (IQ 55—77). Man virkar vantar och väskor, syr förkläden, juldukar, stickar sockor och vantar.

*Maskinsömnad* förekommer av pyjamas, nattlinnen, blusar, klänningar, örngott, lakan, handdukar.

*Yrkesorientering.*

Exempel på placering av elever:

Gossar.

B. Å. K. IQ 66 arbetar i ett snickeri och trivs med det. Maskiner tycks öka intresset hos många.

L. K. IQ 52 arbetar på charkuteri och trivs. Flickor.

T. E. IQ 72 arbetar på strumpfabrik. Hon är duktig och det går bra.

B. H. IQ 47 passar små barn. Det går ej så bra. Har blivit sämre. Skall flyttas till strumpfabrik. Arbetsgivarna är intresserade och hjälpsamma. Det är viktigt med lämplig miljö för att nå gott resultat.

I april 1959 hade Föreningen Arbete för sjuka i Norrköping i propagandasyfte anordnat en utställning på Norrköpings museum med mottot "Sysselsättning och arbete som hälsokälla". Man ville först och främst framhålla sysselsättningens och arbetsterapiens sammanhang med övrig medicinsk behandling. Arbetsterapi-, arbetsvårdsprodukter och hobbyarbeten visades jämte apparatur och fotomontage.

Den första montern vid entrén hade upplåtits åt mentalvården, representerad av mentalkliniken vid Norrköpings lasarett, samt Värnhem och daghemmet Kullagården, de båda sistnämnda för psykiskt efterblivna. Alla artiklar därifrån var vackra och användbara.

Värnhem har sedan gammalt varit känt för sina högkvalificerade textilsaker huvudsakligen härstammande från vävsalen, vilken förestås av en skicklig vävlärarinna med högt kultiverad smak.

Produkterna därifrån har dels varit avsedda att täcka anstaltens egna behov, dels köpts av anhöriga och personal. När ett nytt sådant vårdhem, Skarphagshemmet, inreddes togs textilmaterial huvudsakligen från Värnhems produktion.

Föreningen Arbete för sjuka som har en butik på Kungsgatan i Norrköping, har tagit emot varor från Värnhem och Skarphagshemmet för försäljning. Såväl Värnhems som senare Skarphagshemmets vävstugor och arbetssalar har varit trivsamma och arbetsglädjen har varit påfallande.

Vid Skarphagshemmet finnes 100 vuxna patienter — varav 72 äro i regelbunden sysselsättning — samt 12 dagpatienter.

Arbeten från Skarphagshemmet av hög kvalitet som varit säljbara i den öppna marknaden:

*Artiklar utförda av patienter med IQ 50—60.*

Med olika slag av vävar förfärdigade gardiner, handdukar, cottolindukar, förkläden, löpare, band, slipsar, tyg till väskor, ryamattor.

Stickningsarbeten. Batik. Färgtryck på duk.

*Artiklar utförda av patienter med IQ 30—50.*

Påtram: Halsdukar, schalar. Applikationer.

Dessa arbeten är av hög kvalitet. De har utförts av ett 25-tal patienter.

Övriga har klippt trasor till trasmattor, gjort disktrasor, broderat, sysslat med sömnad. En är duktig parkarbetare. 6 har ej sysslat med egentligt produktivt arbete utan bara kladdat med färg eller annat lekbetonat.

Sedan man tagit del av diverse gynnsamma resultat av arbetsvård dels i ett föredrag av den holländske, till Arbetsmarknadsstyrelsen knutne direktör Mulder, dels av olika rapporter från redan i Sverige etablerade skyddade verkstäder för psykiskt efterblivna, beslöts skaffa erfarenhet genom egna studieresor.

Först besöktes *Klockarverkstaden i Hüssleholm*, där skyddad sysselsättning varit igång sedan 1/9 1961.

Där arbetade 18 elever med IQ 30—50 och 6 med IQ 50—80. Verksamheten pågick 6 timmar pr dag måndag—fredag = 30 timmar i veckan; lagstadgad semester. Arbetsuppgifterna var mycket enkla både när det gällde fysiska och psykiska krav. De slutliga arbetsplaceringarna föregicks av prövning tills man fann den lämpligaste. Vissa tillfällen till funktionsträning förekom också, för t. ex. elever med hemiplegier.

De flesta arbetena bestod av hopsättning av färdiga delar m. m. och packning åt olika firmor enligt nedanstående förteckning.

*Arbetsobjekt.*

*Brio, Osby.*

Montering och packning av leksaker:

Rullvagn, 8 olika moment, 25 öre/st.

Karusellvagn, 8 olika moment, 14 öre/st.

Stor björn (plockfigur), 6 olika moment, 10 öre/st.

Liten d:o, 10 öre/st.

Bakverktyg för barn.

*Alpha, Kristianstad.*

Montering och packning av papiljotter. Montering 2 kr/1000. Packning 2,5 öre/kart.

*Borstbinderiet, Vinslöv:*

Brödpenslar, packn. 10 öre/kart.

Grönsaksborstar, packn. 9 öre/kart.

Diskborstar med diskduk, 2,5 öre/kart.

*Ättiksfabriken, Perstorp:*

Skruvn. hylsa, nitning av sockel till el. detaljer, 80 öre/1000 st.

*AB Pressdetaljer, Tyringe:*

Klistring av inlägg i kapsyler.

*Egen tillverkning vid Klockarverkstaden:*

Mockasiner, pris 15 kr.

Skinnbjörnar 16 kr., 30 kr.

Äggputsare 1:05 kr.

När det var fråga om packning av ett visst bestämt antal delar och vederbörande elev inte kunde räkna, måste han först placera varje sak i ett fack eller i skåra, varav fanns lika många, som det antal varje paket skulle innehålla. När antalet artiklar sålunda var fastställt, stoppades de av en annan elev i en påse.

Vissa arbeten utföres i serier. Olika arbetsmoment utföres av olika elever och den fullständiga hopsättningen av en artikel gör då intryck av att följa ett löpande band. Putsning och paketering av de färdiga sakerna utföres av särskilda arbetslag.

Leksaksfabriken Brio i Osby, som levererar en stor kollektion för montering och packning, exporterar bl. a. till Sydamerika, vilket man förklarar för eleverna för att skapa ökat intresse för arbetet. I Holland har man på liknande verkstäder satt upp kartor för att visa var varorna avsättes. Behandlingsresultatet på en sådan verkstad är synnerligen gynnsamt. Ett skolexempel är följande:

M. N. född 1944 är hemmahörande i Norrköping. IQ 65. Har gått i särskola. Han har astma, sviter av polio, är lam i båda benen och har varit synnerligen neurotisk och svårskött tidigare. På grund av astman kan han ej vistas i Norrköping där åkomman förvärras. Han har skickats från den ena vårdanstalten till den andra. Var tjugig och kverulerande. Så sent som i

april 1964 arbetade han med pärlor och grytlappar, men var ointresserad, slö och satt bara och dreglade.

Den 27/7 1964 fick han börja på Klockarverkstadens skyddade verkstad. Denna var dock belägen 3 mil från det hem där han då bodde. Anstaltspersonalen skjutsade honom i bil 6 km till den busstation, varifrån han sedan kunde fara vidare till Klockarverkstaden vid Hässleholm. Där fick han prova olika arbeten som bestod i borrning, nitning, kapsylmontering. Till slut fick han montera leksakskaruseller åt Brio. Det har lyckats bäst. Han har ibland tjänat ända upp till 200 kr. i månaden. Härunder har han förändrats kolossalt. Han håller sig snygg och prydlig, skrattar, är glad och hövlig. Rör sig snabbare, är mer aktiv och anpassad. Har t.o.m. bett att få lära sig läsa och skriva, vilket han aldrig har lärt sig förut. Man planerar nu att skaffa honom en trehjulig moped (vilken staten betalar). Transportkostnaderna för den jämte bussen torde han kunna betala själv med sin nuvarande inkomst. Dessutom kan han betala för maten och blir sålunda mer oberoende.

M. har ej astma under vistelsen i Skåne. Men detta är ej enbart orsak till den förbättrade arbetsförmågan. Andningsbesvären har släppt tidigare. Det avgörande har varit det nya arbetet i en miljö, som han uppfattat som en riktig verkstad. Man kan ju knappast antaga att det första arbetet med pärlor och grytlappar kan ha varit särskilt inspirerande för en ung man av hans typ. Hopsättandet av delarna till barnkarusellen tycks tilltala hans sinne för tekniska sammanhang, även om hans egen insats därvid är synnerligen enkel. Sedan de färdiga artiklarna putsats och paketerats sändes de till utlandet. Detta har kanske också tilltalat hans fantasi även om denna kanske är rätt så enkel. Vidare spelar nog resan till arbetsplatsen en viss roll. Han får kanske en känsla av att man tillmäter hans arbete en viss betydelse vilket ju också är riktigt. Det är alltså ingen tvekan om att *arten av arbetet i kombination med resan och dess stimulerande inslag är ett tekniskt arrangemang av psykologisk betydelse för resocialisering av detta slags*

*klientel*. En annan faktor kan också spela en viss roll. I alla vårdhem där M. tidigare vistats har han utgjort en stor börda för personalen. Sedan han dagligen rest till den skyddade verkstaden, har man sluppit honom en stor del av dagen. Vårdpersonalen kan ta igen sig medan han är på sitt arbete och det har varit lättare att visa den rätta attityden mot honom när han kommit hem med bättre humör. Många faktorer samverkar alltså gynnsamt vid denna vårdform.

M. tillhör de mer begåvade arbetarna på Klockarverkstaden. En av de minst begåvade är B. T. född 1947 med IQ under 30. Han har aldrig gått i skola, har förut varit skygg och rädd för allt. Han monterar papiljotter och arbetet är det enklast tänkbara. Det består i att sätta en gummisnodd på varje papiljott, som sedan lägges i en kartong innan den packas. För det får han 2 kr/1000. Under de första 84 timmarna förtjänade han ej mer än sammanlagt 90 öre. Följande 112 timmar gav i förtjänst 94 kr. Han har också förbättrats, är inte så rädd, kan gå ärenden, plockar själv fram sina saker innan han börjar arbetet, känner igen sitt nummer och kvitterar ut sitt arvode med hela sitt namn. Det senare förmår inte alla psykiskt efterblivna med högre IQ.

Det kanske bör framhållas att på Klockarverkstaden tillverkas även artiklar som faller inom ramen för den traditionella sysselsättning, som brukar förekomma på vårdhem. Man gör mockasiner, skinnbjörnar och äggputsare. Användbarheten av sådant arbete i hithörande sammanhang skall behandlas närmare längre fram i denna artikel.

Elevernas inkomst på Klockarverkstaden har enligt en rapport varierat mellan 39, 93 och 167 kr. i månaden. Medelinkomsten har varit 76 kr.

Landstingets kostnad per dag har varit 3,15 kr. (Vårdkostnaden på olika vårdhem har varierat mellan 17,84 och 35,88 kr.). Även de industrier som lämnat arbetsuppgifter har förtjänat på denna verksamhet. De har sluppit ATP-avgifter och sjukförsäkringskostnader. Sålunda lär Brio ha tjänat in 12 % av tillverkningskostnaderna genom sitt samarbete med Klockarverk-

staden. Alla berörda parter är sålunda belåtna med arbetsresultatet på den skyddade verkstaden.

Klientelefs sociala attityd är betydligt förbättrad. En stor del av eleverna bor hemma, men under deras arbetstid avlastas föräldrarna och kan ev. sköta sitt förvärvsarbete. Tidigare har många av dessa elever överhuvudtaget ej kunnat vårdas hemma. Därigenom att de nu kan bo hemma sparas vårdplatser på anstalten. De olika kommunerna betalar för resorna.

#### *Personalens kvalifikationer på skyddad verkstad.*

Det anses mycket viktigt med erfarenheten av sinnesslövärd.

Någon erfarenhet av industriarbete och dess organisation bör fordras.

Medicinalstyrelsens anbefallda kurser.

Allmän lämplighet för detta arbete.

På *Bäckgårdens arbetshem* för psykiskt efterblivna i Hässleholm vårdades en del av de elever, som senare överfördes i öppen vård med vistelse i hemmet och sysselsättning i skyddat arbete på Klockarverkstaden. Under tiden på det förra stället hade man redan börjat en viss prövning och träning före överflyttning till verkstaden.

Det kan därför vara av ett visst intresse att höra vari arbetet där bestod. Det rörde sig endast om traditionellt arbete av hemslöjdstyp. Med hjälp av lövsåg gjordes handtag till handväskor. Man tillverkade smörknivar och smörgåsbrickor av ene, vilket arbetsterapeuten själv insamlat. Det var här alltså ej fråga om putsning av inköpta halvfabrikat utan helfabrikat. Halvfabrikat förekom också.

Enklare korgmakeri. Med hjälp av mall spikades fast hjul på leksaksvagnar, som sedan färdigmonterades på den skyddade verkstaden. Man målade delar till träljusstakar, som senare hopfogades på den skyddade verkstaden. Vid paketering av papiljotter placerades dessa av de ej räknekunniga i en kloss med 20 hål, varefter de överfördes i en plastpåse. Somliga limmade fast ett antal pinnar i träskivorna som sedan i Klockarverkstaden monterades till färdiga rullvagnar. Trasmattklippning, strumpstoppning och strump-

stickning förekom också. Vidare knöts ryamattor. Även sådant arbete kan ackordbetalas genom att eleven får betalt per rad.

Patienter på arbetshemmet, som ej var i stånd att uträtta något verkligt arbete fick "rita" och "måla" eller rättare sagt kladda som små barn.

#### *Malmqvistska gården i Stockholm, ett daghem för utvecklingsstörda.*

Huvudsakligen sysselsättning av traditionell hemslöjdstyp.

Bland andra intressanta ting kan nämnas vackra väskor av sadelgjordsband och tras-mattor.

Man vävde gardiner, dukar, handdukar och tras-mattor. Allt av god kvalitet. Detta arbete skapade stor arbetsglädje. Patienterna fick *flit-pengar*. De vistas i sina hem och hämtas dagligen i en buss till daghemmet. Sedan kort tid hade man börjat måla julgransfötter, som lämnats in av ett företag. Arbetet bestod av fyra olika tempo: 1. Fötterna placerades på en ram. 2. Doppades i färg på samma sätt som när man stöper julljus. 3. När färgen torkat sattes på doppskor. 4. Därefter kom paketeringen.

Vidare knöt man ryor och sysslade med träslöjd. Det fanns en *elektrisk borr* och en *dito såg*. En duktig vävare blev förtvivlad, när han erbjöds annat arbete vid vilket han skulle vara tvungen att räkna till tre (=packa optimusnålar). Fick stanna vid vävstolen.

Polering av trä. Fina mosaiker tillverkades, tofflor syddes av skinn.

#### *Liljeholmens skyddade verkstad.*

Verkstaden sorterar under Centralstyrelsen för undervisning och vård av psykiskt efterblivna i Stockholm. Klientelefs IQ 30—70. Somliga har gått i särskola, andra kommer från arbets-hem. Några har försökt yrkesskola, men ej klarat arbete i öppna marknaden. Föreståndaren hade delvis skaffat arbetsuppgifterna genom personliga kontakter.

Exempel på arbeten:

Bogserlinor klipptes i 5 meters längder. Krok och specialmärlor påsattes, och pressades fast. Man använde en excenterpress med handskydd

och fotutlösning. Varningsvimpel och s. k. "handskar" påsattes. Varje lina rullades och stoppades i en plastpåse. 25 sådana påsar utgjorde en större förpackning. Noggrann kontroll var nödvändig. 11 elever arbetade i gruppen med linorna. De tjänade högst 7 kr. per dag på detta ackordsarbete.

Bland övriga arbeten som förekommer är montering av karbinhakar. Detta arbete fordrar minutiös kontroll från personalens sida.

Minkburar tillverkas.

Tryckknappar för vindtygsrockar monteras.

Sortering och paketering av vykort.

Ifyllning i tuber av smörjfett för bilar.

### *Försöksverksamheten vid Hammarbo vårdhem, Tungalsta.*

På vårdhemmet bor 26 manliga psykiskt efterblivna. Deras genomsnittliga intelligensålder ligger mellan 4—5 år. För dessa har sedan början av år 1962 arbete ordnats av skyddad verkstadstyp i en äldre byggnad på vårdhemmets område. Här finns sålunda inga transportproblem. Eventuella stimuli som kan sammanhålla med en färd till och från en arbetsplats kan man här alltså inte räkna med. De goda resultat man vunnit får således tillskrivas de trivsamma lokalerna, personalens stora intresse och arbetets art.

Arbetsuppgifterna har t. o. m. november 1963 i huvudsak varit följande:

Borrning av hål i krokar för upphängning av bananer, fastnitning av reklamskylt (ca 15.300 färdiga krokar) — tillfälligt parti.

Försänkning av skruvhål i profiljärn (ca 43.500 järn) — tillfälligt parti.

Justering av uppstansade hål i vinkeljärn (ca 51.800) — tillfälligt parti.

Isättning av skruv och bricka i vinkeljärn (ca 23.700) — tillfälligt parti.

Hopsättning och paketering av klädnypor (ca 5.250 gross) — fortlöpande men ojämn tillströmning av arbete.

Montering av saftkobbelskedar på plaströr (103.300) — tillfälligt parti.

Paketering av rensnålar (ca 3,2 miljoner) —

fortlöpande men något fluktuerande tillströmning av arbete.

Tillverkning av vekställningar i blåslampor och fotogenkök (ca 20.000) samt isättning av garn i vekställningar (ca 20.000) — fortlöpande och jämn tillströmning av arbete.

På försök har en av de intagna under 3—4 månader arbetat i en närliggande verkstad (Tungalsta Industri AB), där han borrade hål i profiljärn mot en inkomst av högst 8 kr. per dag om 5—6 timmar.

Angivna kvantiteter avser tiden till mitten av mars 1964.

Sedan november 1963 har tillverkats plastpåsar till förpackning av den vid Nacka lasarett centralt tillagade maten för olika landstingsinrättningar. Fem psykiskt efterblivna personer är sysselsatta med påstillverkningen under ledning av en instruktör. Noggrann hygien måste iakttagas. Man arbetar i ett avskilt rum och alla är klädda i vita rockar och vita mössor. Denna produktion innebär klippning av plastmaterialet, som levereras i rullar, maskinell förslutning i klammermaskin, smältning av plastpåsförslutningen, datumstämpling av påsarna samt förpackning. Till mitten av mars 1964 har tillverkats cirka 52.500 påsar eller f. n. cirka 1.000 påsar per dag. Enligt av koststyrelsen verkställd granskning har tillverkningen av påsarna visat sig vara helt tillfredsställande trots arbetarnas låga intelligensålder.

I februari 1964 har även påbörjats montering och hopsättning av nivåmätare i fotogenkök (ca 1.200).

Arbetet har pågått mellan 9—12 och 13.30—16.30 med avbrott för en kafferast. På lördagar slutar man kl. 12. Så länge denna försöksverksamhet varar går all inkomst av arbetet direkt till landstinget. Patienterna uppmuntras endast med 1 resp. 2 kr. varje fredag. Man anser att de utom sin pension inte har större behov av pengar än så.

En påtaglig förbättring av klientelet har kunnat registreras. Det regelbundna meningsfyllda arbetet i den omtalade miljön tycktes ha en klar resocialiserande effekt. De intagna var lugnare.

En man som tidigare regelbundet rymde flera gånger årligen har nu bara enstaka gånger avvikit från vårdhemmet. Han tycktes vara mycket intresserad av sitt arbete och går helt upp i det trots sitt låga IQ. Arbetsglädjen och arbetsvilligheten var över lag stor. Alla var ivriga att börja arbetet efter ledigheten. Resocialiseringen visade sig även däri, att de intagna bäddade sina sängar själva och höll sina rum väl iordning. De lärde sig att sköta elektriska rakapparater och serverade sig själva vid måltiderna.

Allt detta har vunnits trots att man inte tillämpade ett avlöningssystem i vanlig mening. Penningen tycks här ej spela någon avgörande roll, vilket kan vara intressant att notera.

### Sammanfattande synpunkter

Av berättelsen framgår, att man på institutioner för psykiskt efterblivna har sysselsatt klienterna med principiellt två olika sorters arbeten. Den ena, i allmänhet kallad den traditionella, består huvudsakligen av slöjd. Vi vet från andra områden att denna kan ligga på mycket olika kvalitetsnivå. Detta beror ofta mindre på patienterna än på arbetsterapeutens respektive arbetsledarens olika kunnande, erfarenhet och smak. Hemslöjd förekommer ofta som hobbyarbete och har därvid på grund av bristande smak eller dålig handledning ej sällan sjunkit ner på en nivå som kan jämföras med sämsta hötorgskonst. Detta torde ha bidragit till att den "traditionella sysselsättningen" råkat i vanrykte.

Inom arbetsvården försvinner det hemslöjdsbetonade arbetet mer och mer: när det ej anses lämpat som träning för återgång till öppna marknaden. Så länge arbetsträningstituten ej är mer differentierade än vad som ibland är fallet, torde det knappast vara motiverat att kasta ut vävstolarna, vilket ofta sker.

Sedan man nu funnit att visst industriellt arbete är användbart inom vården av psykiskt efterblivna, börjar liknande tendenser även göra sig gällande där. Det vore stor skada om även all *höghklassig* hemslöjd försvann från detta vårdområde.

De ovan beskrivna industriella arbetsformerna

har otvivelaktigt varit till stor nytta för aktivering och resocialisering av klientelet. Men när man betänker, hur enkla de handgrepp är, som patienterna måste utföra vid det industriella arbete som kan komma ifråga, frågar man sig om der är själva arbetet eller de med detsamma förknippade psykologiska arrangemangen som har den största betydelsen. På sina håll blir man oerhört imponerad av att se en på ett eller annat sätt handikappad sittande vid en maskin. I nutidens maskinsamhälle är det ju inte så märkvärdigt.

Ej alla psykiskt efterblivna, som är sysselsatta med industriellt arbete, sitter vid maskiner. Somliga använder verktyg av enklaste slag eller endast sina händer. Ändå har det terapeutiska resultatet varit bra i förhållande till vederbörandes intellektuella nivå. Ett exempel är mannen som satte gummisnoddar på papiljotter innan de paketeras. En som ej kan räkna sitter vid en tråkloss med 10 skåror och i dem placerar han 10 stycken vykort, vilka sedan av någon annan stoppas i en plastpåse. Han ersätter en maskin och utför ett betalt arbete, som förvandlar honom till en social individ.

Skall liknande arbete nu värderas högre än det som består i hemslöjd under ledning av en skicklig hemslöjds lärarinna med god kultiverad smak? Förmågan att välja lämpligt material och en efter patienternas fysiska eller psykiska kapacitet avpassad modell eller ett passande mönster, är avgörande för produktionens slutliga kvalitet. Även sådant arbete kan naturligtvis betalas enligt ackordsprincipen.

Vid sysselsättningen av de psykiskt efterblivna t. ex. i Norrköping och den Malmqvistska gården i Stockholm har man kunnat konstatera mycket stor arbetsglädje. En man med lågt IQ var lycklig vid sin vävstol där han utförde ett bra arbete men blev helt förtvivlad när man föreslog att han skulle flytta till ett oerhört enkelt "industriellt" arbete där han var tvungen att räkna till tre. Vid Malmqvistska gården, dit klientelet färdas i buss från hemmet varje dag, kan ju på sätt och vis sägas råda samma förhållande som på vissa skyddade verkstäder.

Det tycks vara så, att pengarna ibland spelar en viss roll vid resocialisering av psykiskt efterblivna. Kanske mest dock *hur* de förtjänas. En psykiskt efterbliven man i Hässleholm fick flitpengar när han knöt ryamattor. Han frågade, om han inte kunde få betalt per knut och föreslog själv hur mycket han skulle ha. Sedan man räknat ut att summan skulle bli praktiskt taget densamma som storleken av flitpengarna, fick han som han ville och blev fullt belåten. Vid vävning har man såväl i Hässleholm som Stockholm tillämpat den principen att betalning sker per rad. Då är man ju inne på ackordsarbete, vilket hos många stimulerar arbetslusten. På Hammarbo har det inte varit så mycket tal om pengar. Arbetet i sig självt tycktes vara det centrala. Under helgdagar utan arbete och sysselsättning fanns större tendens till oro bland klientelet. Arbetet hade en klart terapeutisk effekt. Stor psykologiskt stimulerande verkan synes i vissa fall *resorna* ha varje dag till och från arbetsplatsen.

Kanske är det så, att *intresset också ökar hos personalen*, när den ser att produktionen går ut på arbetsmarknaden. Härigenom skapas nog lättare en atmosfär som gynnsamt påverkar klientelet. Det saknar inte heller betydelse att patienterna märker att de kan åstadkomma något som andra har nytta av. Den gamla metoden att låta produktionen vid ett vårdhem alltid gå till anstaltens behov, är knappast ägnat att öka arbetslusten hos vårdtagarna. Det verkar allt för mycket fattigvårdsinrättning av gammal modell. Ett undantag föreligger möjligen när man bygger nytt och moderniserar. Då kanske klientelet lättare förstår, att det medverkar till att skapa något nytt.

Man säger ibland att det "industriella" arbetet är meningsfullt. Det är ju riktigt. Men det måste man väl säga att även hemslöjdsarbetet är. Där är ju patienterna med om *hela* produktionen på ett helt annat sätt än vid det industribetonade tempoarbetet, där den enskilde individen endast kopplas in på en liten detalj. Förf. har träffat på friska industriarbetare, som inte sett någon mening alls med det, som de sysslat med. Det meningsfulla måste ofta särskilt betonas och

förklaras av arbetsledaren. Kan man väcka skaparglädje hos producenten har arbetet för honom en stor psykoterapeutisk betydelse. Det gäller även friska. På hemslöjdsområdet finns tillfälle till en skaparglädje, som kanske mindre ofta upptäckes på den vanliga öppna arbetsmarknaden.

Vare sig man nu använder sig av traditionellt eller industriellt arbete, bör man komma ihåg att det hela tiden rör sig om terapi. Ty det utvalda arbete som erbjuds detta klientel, den hjälp som därvid måste lämnas och den positiva atmosfär, som måste skapas på arbetsplatsen, verkar tillsammans som ett "psykologiskt bandage". Detta är förutsättningen för ett lyckat resultat. Faller "bandaget" bort, uppstår risk för psykisk och social försämring, även om vederbörande är placerad i en s. k. skyddad verkstad.

Någon har antytt, att artiklarna som tillverkas vid det traditionella arbetet inte går ut på den öppna marknaden annat än möjligen genom försäljning på välgörenhetstillställningar och liknande. Det är ofta fel att generalisera. Vad som händer med dessa produkter, beror på arbetsledarna (terapeuterna), deras kompetens samt vårdhemmens ledning och intresse.

Den svenska hemslöjden (som många utlänningar knappast känner till) är en produkt av landets gamla kultur. Den har dessutom varit av allra största betydelse som terapeutiskt hjälpmedel, inte minst inom mentalvården. Där har man under åren framställt mycket högklassiga saker. Att nu förkasta denna produktion, vore säkert ett svårt missgrepp.

Det kan inte vara rätt att säga, att den traditionella sysselsättningen inte kan höjas och utvecklas så att den blir användbar inom arbetsvården. Erfarenheten talar emot det. De tekniska arrangemangen kring hemslöjdsproduktionen kan för övrigt göras lika dem som är förutsättningen för den industriella.

Det kan hända att sådana psykiskt efterblivna som ej kan prestera annat än undermåliga slöjdarbeten, kan fylla en uppgift på en sådan verkstad, där man kan bjuda på tempoarbeten av

liknande slag som ovan beskrivits. IQ är inte alltid ensamt avgörande för hur en människa kommer att lyckas. Vilket som är det lämpligaste arbetet i det enskilda fallet bör utvärderas genom praktiska prov, arbetstestning och arbetsprövning.

Som framgår av det ovanstående är man inte främmande för sådana tankegångar på den nu snart 65-åriga särskolan i Norrköping. Men det är väl ingen tvekan om, att man kan komma längre genom ytterligare utbyggnad av arbetsvården för de utvecklingsstörda i Norrköping.

Svaret på frågan i rubriken till denna artikel måste alltid bli: vi bör använda oss av både s. k. industriell och hemslojdsbetonad produktion.

## GOTLANDS GARNET

av 100 % ren ull  
för stickning och vävning

*Begär prover och offerter*

**Gotlands Ylle AB**

Visby - Tel. 139 60

### *Keramik som terapi och hobby*

UGNAR, DREJSKIVOR m. m.

Rikhaltigt lager av

GLASYRER, FÄRGER, OXIDER,  
LEROR, UGNSTILLBEHÖR etc.

EXPORT & IMPORT

AB KERAMIK

Tel. 08/10 71 17, Box, 7283, STOCKHOLM 7

### ARBETSTERAPI- och HOBBYMATERIAL

Porslinsmosaik i olika utförande.

Pärlor av trä, glas, kristall och metall.

Indiska Ädelstenar till halsband och armband.

Brasiliansk Onyx till hängsmycken, halsband,  
örhängen och nyckelringar.

Silvertråd och silverplåt i olika former och  
dimensioner.

Rundböjtänger för trådarbeten.

Halsbandslås i olika utförande 1-5 rader.

Sadelgjord såväl mönstrad som enfärgad i 22  
färger.

Väskhandtag i pärlbambu och rotting.

Pappstommar och Silkebast för bastflätning.

Skinns och läder för alla ändamål.

Arbetsstatser i rikhaltig sortering.

Begär prislista och prover.

Vi sända gärna påseendesändningar  
på öppet köp.

**Firma SUNE ENGLUND Örebro**

Klostergatan 18

Box 266

Tel. 019/12 09 14 - 12 10 95